

Aragorn-Elessar, el rei que torna amb les mans netes i l'esperit pur, segons J.R.R. Tolkien

LOLA BADIA

On són el cavall i el genet?¹

Where now the horse and the rider? Where is the horn that was blowing?
Where is the helm and the hausberk, and the bright hair flowing?
Where is the hand on the harpstring, and the red fire glowing?
Where is the spring and the harvest and the tall corn growing?
They have passed like rain on the mountain, like wind in the meadow;
The days have gone down in the West behind the hills into shadow.
Who shall gather the smoke of the dead wood burning,
Or behold the flowing years from the Sea returning? (LOTR, 2, 98).²

El cavaller de ficció evocat en aquest poema d'*El senyor dels anells*, que desgrana canònicament el motiu de l'*ubi sunt*, és Éorl, el primer rei de Rohan, una terra de marca, fidel aliada de l'antic i en altre temps poderós regne de Gondor. Éorl, dit paradoxalment «el Jove», jeu sota un dels nou túmuls que s'ofereixen a mà dreta del viatger que s'apropa des del nord a Eldoras, la capital de Rohan. Gandalf, Legolas, Gimli i Aragorn, quan els veuen al costat dels set que s'alcen a mà esquerra, saben que els contempen cinc-cents anys d'història (TOLKIEN, p. 97). Per als

1. Per l'obra de Tolkien i el seu entorn crític, remeto als originals anglesos que cito a la bibliografia; per la versió cinematogràfica, a l'edició en DVD. Tradueixo els títols de les obres i alguns llocs i conceptes majors: la Terra Mitjana, la Comarca, els mags, etc. (no adapto el cognom Baggins).

2. «On són ara cavall i cavaller? On el corn que sonava? On l'elm i l'ausberg i el cabell ros que voleïava? On la mà a l'arpa i el foc encès? On la primavera, la collita i el blat que creix? Han passat com pluja a muntanya, com vent a la plana./ els dies s'han esvanit a l'oest./ rere turons en tenebres./ Qui recollirà el fum de la llenya morta que crema/ o veurà els anys fugissers que de la Mar tornen?» (trad. catalana de F. Parcerisas, vol. 2, p. 143).

còmput dels elfs, que són immortals, és un lapse de temps insignificant; però el poeta anònim que rememorava el seu rei fundador era un home i vibrava amb l'amor a la seva terra, la seva gent i la seva història. El poema se'n presenta com una traducció improvisada per Aragorn, a partir de l'original que sap de cor en la llengua de Rohan i que els seus companys, un mag, un elf i un nan, no coneixen.³ Els Rohirrim de la ficció, com els hongaresos dels nostres dies, saben qui era i com era el primer cabdill que va arribar a les terres on habiten. Saber una cosa així desvetlla una emoció que es deixa compartir des de fora: se'n pot fer la prova amb els hongaresos dels nostres dies, només cal anar al museu d'història nacional de Pest i preguntar per Árpád (†907); o, amb els islandesos, cal visitar el museu de les sagues de Reykiavík, on es pot contemplar una reproducció de tamany natural d'Ingólfur Arnarson, el primer colon víking (870).

J.R.R. Tolkien (1892-1973) era un catedràtic d'anglosaxó d'Oxford, catòlic de missa diària, i enamorat de les tradicions patrimonials angleses, sobretot de la història del component germànic present a la Gran Bretanya; els gal·lesos, els romans i els normands francòfons (els que van arribar el 1066 amb una cavalleria potent) els sentia com a aliens. Què no hauria donat algú que al segle XX es presentava com «un anglosaxó de la Mèrcia» per saber exactament com va anar l'establiment dels primers colons germànics procedents del continent cap allà al segle VI! (MONSTERS, p. 162). Quin buit desolador en les dades sobre aquests orígens, sobretot pel que fa als continguts culturals i literaris! Malgrat les *Cròniques anglosaxones*, més enrere del *Beowulf* (segle VIII), una de les especialitats acadèmiques de Tolkien, tot són fragments, conjectures i reconstruccions. I el *Beowulf*, ai las, és gran poesia, però poesia escrita per un cristià que coneix Virgili i que enyora el temps irrecuperable dels avantpassats pagans quan encara vivien a Dinamarca i al sud de Suècia.

Tolkien, de jove, va admirar enlluernat els finlandesos –i va aprendre finès–, perquè tenien un poema nacional sobre els seus orígens remots, el *Kalevala*, miraculosament preservat en la tradició oral durant generacions i generacions de bards rurals de la Carèlia. El flux es va aturar al segle XIX quan algú va recollir, ordenar i fixar els cants forjant una grandiosa epopeia, única a l'Europa del nord, que feia revivre una llunyaníssima mitologia en un món arcaic i al·lucinant de xamans, herois i inquietants objectes màgics. El responsable de l'èxit literari i polític del *Kalevala* és Elies Lönnrot, metge, folklorista, poeta i teòric de la nació finlandesa.

La tradició oral anglesa no oferia matèria primera a Tolkien, però ell era professor de literatura antiga i tenia una considerable capacitat fabuladora. A partir del

3. Sembla que els cavallers de la marca de Rohan evoquen els antics anglosaxons (una cultura guerrera, una societat organitzada entorn de la sala del cabdill, els enterraments en túmuls, els poemes dinàstics), però, com observa SHIPPEY, p. 122-128, a la Mèrcia medieval no es documenten combatents a cavall, amb una cimera de crina (un *panache*). La formació clàssica escolar de Tolkien va ser sòlida i no és fàcil d'oblidar Hèctor, el domador de cavalls, posseïdor d'un conegut casc de crina onejant. Quan Gandalf entra a la sala de Meduseld (LOTR, 2, p. 102), hom l'increpa en els mateixos termes en què ho fa Agamèmon a Calcas al primer cant de la *Iliada* (p. 106 i s.).

1917 va treballar incessantment en la creació d'una nova mitologia i en la construcció dels relats d'una edat heroica, que havia d'omplir el buit de la tradició arcaica que la seva nació no posseïa (Tolkien abominava del mite artúric, un invent pseudocelta del segle XII, fet malbé pels francesos; tampoc no aprovava la recreació operística dels mites germànics de Richard Wagner, excoïntment alemanya). En sentit estricte no es pot dir que Tolkien acomplís el seu pla de bastir una mena de *Kalevala* anglès:⁴ *El Silmaril·lion* és un resum, compacte i més aviat eixut, de tot el material elaborat al llarg d'una vida, editat pel fill Christopher el 1977, després de la mort del pare. Els tretze volums de *La Historia de la Terra Mitjana* (HOME), recullen totes les provatures que va fer Tolkien, en vers i en prosa, sobre la creació i les primeres emanacions de l'U (els ainur, els valar, els maiar), les edats del món i els herois que hi van viure (elfs, nans i homes): també han estat publicats pel fill postumament entre 1983 i 1996.⁵

Que tot això sigui mundialment conegut i que, a més, representi un gran negoci editorial, s'explica perquè un dia Tolkien va «descobrir» els hobbits, una raça d'individus francament baixets, de tarannà tòpicament britànic, que vivien en uns forats molt confortables, situats, sense saber-ho, a quatre passes de l'univers heroic d'*El Silmaril·lion*.⁶ És un descobriment memorable, perquè la novel·la juvenil *The Hobbit or There and Back Again* (1937) i la seva seqüela, *The Lord of the Rings* (1954-1955) són dos dels bestsellers més sonats de la història. La versió cinematogràfica d'*El senyor dels anells* (2001-2003), de Peter Jackson, ha acabat de consagrar l'èxit global del producte, amb les inevitables distorsions pròpies del canvi de llenguatge. En qualsevol cas, els hobbits van transformar Tolkien en un autor comercial de literatura de ficció, al mateix temps que feien de pont entre el públic lector i l'univers mític d'*El Silmaril·lion*, que es mostrava impenetrable.

Tolkien havia treballat inicialment el motiu del navegant humà que per error desembarca a les costes d'Aman, el continent prohibit de l'oest, i hi recull els relats d'una tradició remota: això el transforma en la font dels mites i les llegendes que parlen de l'origen d'Arda (la terra), dels valar i dels elfs. Alguns dels elfs, que pertanyen a la vida a la Terra Mitjana, escolten la crida dels valar i es traslladen a Arda enllà del mar, però després d'un període de convivència més o menys harmoniosa, n'hi ha un grup que torna enrere per complir una terrible venjança; des d'aquell moment la Terra Mitjana, dita també Beleriand, esdevé l'escenari de guerres devas-

4. A la carta 75 Tolkien diu que la lectura del *Kalevala* va ser la llavor primera d'*El Silmaril·lion* (LETTERS, p. 87).

5. Humphrey Carpenter i Christopher Tolkien són els intèrprets que filtren la informació bàsica a l'abast: CARPENTER; CARPENTER, BIOGRAPHY i les riques notes editorials de LETTERS, SILMARILLION, UT i HOME.

6. Tolkien sostenia que els productes de la seva imaginació no eren invencions, sinó «troballes», «descobriments» de dades virtualment preexistents (CARPENTER, BIOGRAPHY, p. 106 i 129). Pel que fa a la natura dels hobbits, *ibidem*, p. 233-243, especialment 235, on es consigna el moment de la il·luminació: un dia del 1930 Tolkien va escriure al revers d'un full d'examen: *In a hole in the ground there lived a hobbit* («En un forat sota terra hi vivia un hobbit»). I no sabia què era un hobbit.

tadores i d'històries heroiques (els amors de Lúthien i Beren; la gesta de Turin, que mata el drac Glaurung, etc.). Arriba un punt, però, en què la navegació entre Aman i la Terra Mitjana es fa impracticable perquè tots els camins esdevenen corbats. La mitologia de Tolkien, en efecte, comença amb una terra plana, que es torna esfèrica després del cataclisme de Númenor. Tot i que les interdiccions d'assolir Aman són anteriors a aquesta feta, el viatge esdevé un impossible físic i passa a formar part dels camins del somni cap a un univers transcendent; el país de les fades o directament l'altre món: aquesta és la situació d'*El senyor dels anells* (HOME vol. 1-5; SILMARILLION, p. 311-339; SHIPPEY, p. 283-288).

Bilbo Baggins, el protagonista d'*El hobbit*, és el primer de la seva raça que viatja més enllà dels límits de la Comarca i, tot i la seva condició d'intrús en el món heroic, contribueix a matar un drac i a recuperar un reialme per als nans. Però també aprèn els idiomes dels elfs i tradueix a la llengua comuna cançons, romanços i llegendes relacionades amb la història de la Terra Mitjana. Aquests materials són la font dels antics mites a *El senyor dels anells* i el narrador omniscient Tolkien els usa de pretext per conduir el lector més endins del seu univers paral·lel. Els petits tasts de poesia heroica inclosos a la trilogia narrativa, posats en boca de Bilbo mateix, de Sam, d'Aragorn i d'altres, conviden a llegir el *El Silmarillion*. Frodo Baggins, educat amb els coneixements adquirits per l'oncle, repetirà la seva aventura, però a gran escala, ja que tindrà un paper clau en els esdeveniments que assenyalen el final de la Tercera edat i per això serà el protagonista, en vida, dels cants heroics dels joglars de Gondor (LOTR, 3, p. 204). Oncle i nebot, d'altra banda, són els suposats autors d'*El hobbit* i d'*El senyor dels anells* (LOTR, 3, p. 271-272).⁷

Dos herois a *El senyor dels anells*

A *El senyor dels anells* hi ha dos herois principals, el hobbit Frodo i el rei que torna al darrer lliurament de la trilogia –sense oblidar el mag Gandalf, que mou els fils de l'actuació de tots dos. Frodo respon a una versió tolkeniana de l'heroisme inspirada per les virtuts cristianes (especialment la caritat, l'esperança, i la fortalesa; prefereixo no esmentar el messianisme): aquell a qui el destí encomana la tasca de salvar la Terra Mitjana de la invasió de les fosques ordes del Mordor ha de voler destruir voluntàriament l'anell mestre de Sauron, un objecte màgic que dóna el poder absolut i corromp moralment aquell que el posseeix. Frodo Baggins és un

7. Els hobbits entren al món dels homes mitjançant una profecia sobre l'adveniment d'un nou rei, que esmenta els *halfings* els «mitjans» o «mitgerols» (LOTR, 1, p. 236). La presència d'aquests mitjans desvetlla un estupor que esdevé admiració quan Frodo i els seus amics duen a terme actes de valor. Tolkien també juga a inserir retrospectivament els hobbits dins de la seva mitologia al capítol 4 de *Les dues torres*, quan a Treebeard, l'arcaic ent o pastor d'arbres del bosc de Fangorn, li toca el torn de veure'n dos per primer cop. Treebeard és tan antic que pertany al món de la cultura oral, i a la llista d'éssers vius que va aprendre de petit, i que recorda sencera, els hobbits no hi són. Pippin suggereix d'afegir-hi un vers nou, que diu: *Half-grown hobbits, the hole-dwellers* («Els hobbits mig crescuts, en forats habiten», LOTR, 2, p. 58).

hobbit benestant, educat i sensible, que hereta l'anell màgic amb les altres possessions del seu oncle Bilbo i accepta generosament de sacrificar-se pel bé comú: forma part del seu destí que vulgui dur a terme la ingrata tasca que se li encomana (LOTR, 1, p. 259; SHIPPEY, p. 204-209). La novel·la descriu com supera totes les proves físiques i morals del fatigós viatge fins al volcà on s'ha de llançar la penyora fatal, amb el suport imprescindible del seu jardiner i amic, Sam Gamgee; si al final de tot cedeix a la follia del poder i es resisteix a desfer-se de l'anell, Tolkien salva la situació fent morir en lloc d'ell el patètic Gollum, que durant tot el procés alhora l'ajuda i l'entrebanca. Frodo és un heroi virtuós que, tanmateix, no aconseguix la perfecció absoluta, i això el fa creïble i proper al lector: és la mateixa impressió que li feia a Tolkien el protagonista de la novel·la en vers del segle XIV *Sir Gawain i el cavaller verd* (SIR GAWAIN, p. 5). Malgrat l'èxit de l'empresa, les ferides de Frodo (d'arma blanca, d'agulló i de dent) no s'acaben de guarir mai: ha salvat el seu món però no per a ell mateix (LOTR, 3, p. 273).⁸ El «subcreador» Tolkien el premia de la manera més alta que té a l'abast:⁹ fa que els elfs l'acullin a la darrera de les naus que deixa els Grey Havens cap a la inabastable terra dels valar (LOTR, 3, p. 272-275).

El rei que retorna a la tercera part d'*El senyor dels anells*, per contra, és el beneficiari simbòlic del sacrifici de Frodo perquè, d'acord amb la concepció més clàssica i monolítica de la monarquia, és l'encarnació de la societat que governa. Que Tolkien va concebre el rei que torna com una figura d'una alta dignitat moral ho mostra el fet que ell també renunciï a l'anell mestre, tot i que n'és l'hereu legítim.¹⁰ Col·labora, doncs, a la destrucció de l'abominable llegat, posant en perill la seva vida, i recull, més enllà de tota esperança, el premi que mereix la bona tria que li dicta el seu lliure albir. El rei d'*El senyor dels anells* restaura els regnes de Gondor i d'Arnor, fundats uns 3.000 anys enrere i pràcticament perduts al moment en què comença l'aventura; i ho fa amb les mans netes i l'esperit pur. *El senyor dels anells* és una novel·la heroica situada en un món de ficció construït a partir de la literatura medieval de l'Europa del Nord i de motius folklòrics universals, però el «subcreador» és qui dissenya els mites i els herois, i el seu rei, entre moltes altres aptituds

8. És una frase que Tolkien també atribueix a la mare d'Aragorn, Gilraen, que la diu en sindarin: *Onen i-Estel Edain, ù-chebin estel anim*, «He donat Esperança [Estel=Aragorn] als dunedain, no m'he guardat esperança per a mi». No té cap solta que els guionistes de Peter Jackson la posin en boca d'Aragorn a *El retorn del rei*, quan Elrond li porta al campament de Rohan l'espasa Andúrin forjada de nou (una altra alteració del relat original poc encertada).

9. Remeto a l'assaig del 1939, dedicat a la literatura d'inspiració rondalística, «On Fairy-Stories» (MONSTERS, p. 108-161, esp. 125). L'experiència de la creació com a descobriment es combina amb la concepció de la literatura com a «mitopoiesi», que, en la versió particular de Tolkien, situa l'escriptor en una posició de «subcreador» (en relació amb Déu). Cada nova història neix dels materials que ofereix la tradició gràcies a l'acció del «subcreador», que fa reviure uns ingredients presents des de sempre a la gran «olla de sopa» de la mitologia (*Pot of Soup*) o a la «caldera de la història» (*Cauldron of History*).

10. El legitimitisme és un dels punts centrals de la fe monàrquica. Aragorn és descendent per línia directa d'Isildur, el rei d'estirp numenoriana que es va apoderar de l'anell mestre de Sauron en combat, i per tant, en podria reclamar l'herència, tot i que l'anell es va perdre al fons del riu Anduin. Smeagol-Gollum el va posseir llargament d'amagat, fins que va tornar a canviar d'amo per anar a parar a les mans de Bilbo Baggins.

admirables, posseeix totes les virtuts cristianes: us imagineu Alexandre el Gran, Carlemany o Napoleó Bonaparte amb les mans netes de sang i l'esperit pur?

La literatura de Tolkien, que ara ja ha entrat en l'àmbit dels estudis acadèmics fins i tot fora del món anglosaxó (SHIPPEY, p. 343-352; CORTI), ha comptat des del primer moment amb admiradors incondicionals i detractors implacables (CARPENTER, BIOGRAPHY, p. 292-309). Abans de l'accés cinematogràfic globalitzat al seu univers, que aplanava filies i fòbies, el terme mitjà era difícil. Tot i així, si no interessa, no interessa. N'és testimoni el glossador de plaers del diari *Avui*, J.J. Navarro Arisa, que el dia de sant Esteve del 2003 va haver d'acompanyar els seus nebots a veure *El retorn del rei*. La pel·lícula, lluny de donar-li cap satisfacció, li va fer venir molta son, després de recordar-li que una llunyana lectura poc atenta de l'original va fer que el catalogués com «una pallissa insofrible i una mica fatxa» (*Avui*, 27-12-2003, última). Llàstima que l'amic Navarro no hagués tingut la paciència de connectar amb els moltíssims plaers que la fantasia de Tolkien ha sabut proporcionar a milions de lectors (i relectors!), que, enduts per la força de les seves troballes, passen pel damunt de certes inclinacions ideològiques que poden ser incòmodes si hom s'atura a analitzar-les.

Els admiradors incondicionals de Tolkien, però, van més enllà: el reinterpreten al seu aire, com ara els universitaris californians dels anys seixanta, més o menys hippies, que li retien el que s'anomena «culte de campus», o els lectors britànics que l'any 2003 van participar en un concurs de la BBC, *The Big Read*, destinat a determinar quin era l'autor més llegit i estimat del segle XX; Tolkien va obtenir el primer lloc i el seu advocat defensor televisiu el va presentar com un campió de l'ecologisme. És fàcil d'assimilar Tolkien a posicions ecologistes *ante litteram* perquè el seu univers refusa la modernització de la societat i la revolució industrial. Significativament, *El senyor dels anells* s'acaba amb el rescat de la Comarca, ocupada per una banda de malfactors que s'apoderen dels recursos de la gent, tallen els arbres i construeixen fàbriques infernals. La justícia vol que les fàbriques vagin a terra i els arbres tornin ràpidament gràcies a les pólvores màgiques de Galadriel, la Dama del bosc.¹¹ No hi ha cap admirador incondicional de Tolkien, però, que pugui obviar la seva adhesió sense fissures a una imatge quasi sacra de la monarquia i de la figura del rei. Ja s'ha comentat que la seva ficció se situa a l'antic règim; abans de Maquiavel –i no cal dir de Marx i de Freud, autors que Tolkien fingia ignorar. Qualificar tot això de fatxa no va pas desencaminat, el que passa és que l'adjectiu es queda curt, perquè el feixisme és massa contemporani. Tolkien es complau a pensar el seu rei des de la perspectiva –oportunament manipulada– d'un joglar medieval: som entre els segles VIII i XIV.¹²

11. L'altre tema que es pot esgrimir per vestir Tolkien d'ecologista és el de la mobilització material del bosc contra la indústria bèl·lica de Saruman a Isengard (LOTR, 2, p. 68-78 i 148-159), un motiu que desenvolupa l'equívoc final del *Macbeth* shakespearà del bosc de Birnam que avança. Vegeu SHIPPEY, p. 177 i s.

12. El món d'*El senyor dels anells* és mític i heroic, i això dóna coherència al monarquisme ancestral. Però Tolkien no s'està de corregir la brutalitat dels herois sanguinaris de les sagues nòrdiques amb els valors de la caritat cristiana: la reialesa li feia peça tal com ens la presenta.

Un equívoc onomàstic

Com tots els personatges majors del seu univers de ficció, el rei que torna a *El senyor dels anells* té diversos noms, tots amb sentit. El més freqüent és Aragorn, que en sindarin, la llengua èlfica més divulgada, està compost d'«ara», que vol dir senyor, i d'«orn», que vol dir arbre (NOEL, p. 114). La seva mare li deia Estel, que, en aquesta mateixa llengua, vol dir esperança (vegeu nota 8). A Rivendell i a Lothlórien el coneixen com el Dúnadan, perquè era el cap dels dúnedain, els pocs supervivents dels homes de l'oest que van escapar de l'illa de Númenor (LOTR, 1, p. 224). Frodo i els seus amics se'l troben a l'hostal de Brie fent de *ranger*, és a dir, batedor solitari: allí li diuen Strider, que és una al·lusió als seus dots de caminador. Aquests dots li valen l'apel·latiu homèric de Wingfoot, és a dir Peu alat, qui confessa que ha recorregut quaranta-cinc llegües en quatre jornades, que són prop de cinquanta kilòmetres per dia (LOTR, 2, p. 32). Durant les seves estades d'incògnit a Rohan i Gondor adopta més noms encara, però com a rei li toca dir-se Elessar, que en quenya, la llengua alta dels elfs, vol dir *Elfstone*, pedra èlfica. Galadriel li prediu aquest nom quan li dona al bosc fadat de Lothlórien un fermall amb una maragda: una joia de família que, de passada, confirma el prometatge amb Arwen, l'estimada secreta d'Aragorn (LOTR, 1, p. 355).¹³

Cada un dels noms del personatge correspon a una etapa de la seva vida i fa al·lusió a alguna aptitud particular o alguna faceta del seu destí extraordinari. Tot i que només va construir la gramàtica (descriptiva i històrica) i el vocabulari de les dues llengües èlfiques, el quenya i el sindarin, amb els corresponents alfabet, Tolkien va usar fins a catorze idiomes inventats a *El senyor dels anells* (NOEL, p. 102). A part de generar els textos de les inscripcions en runes i el d'algunes poesies, les llengües de Tolkien serveixen per crear etimologies-ficció produint noms i més noms propis que ofereixen sonoritats atractives i significats suggeridors; remeto als glossaris analítics de Foster i de Noel. L'atracció de les sonoritats està molt condicionada per l'experiència lingüística de cadascú, i Tolkien, que dominava el grec i el llatí des dels anys de la formació secundària, era especialista en llengües germàniques antigues: el gòtic de la Bíblia d'Úlfilas, l'anglosaxó del *Beowulf*, l'islandès de l'*Edda* poètica i de les sagues, els diversos dialectes alemanys medievals i l'anglès mitjà dels temps de Chaucer, amb les corresponents variants regionals. També sabia gal·lès i finlandès, amb la qual cosa tenia accés a un idioma no indeoeuropeu, una experiència que potencia la fabulació etimològica i derivativa. El quenya, segons confessió pròpia, s'inspira en el finlandès, mentre que el sindarin més

13. Galadriel és l'àvia d'Arwen, la promesa d'Aragorn, una princesa dels elfs que, com les fades d'alguns contes, renuncia a la immortalitat per esdevenir la seva esposa i la reina de Gondor i Arnor. La història d'amor d'Arwen i Aragorn s'amaga a l'apèndix A, apartat 5, d'*El senyor dels anells* (LOTR, 3, p. 302-309). La versió cinematogràfica de Peter Jackson la insereix en la trama de la narració amb moltes llicències més o menys coherents a propòsit d'un joell de disseny modernista d'una fragilitat força estranya.

aviat recorda el gal·lès. Tot i que Tolkien va treballar en les relacions derivatives entre les dues llengües èlfiques i va explicar les raons diguem-ne històriques de la distribució entre els parlants, vista des de fora la situació a *El senyor dels anells* inevitablement fa pensar en la duplictat de llengües sàvies de l'imperi romà agònic, que el mateix Tolkien parodia a *Gil el pagès de Ham*: el quenya seria el grec i el sindarin el llatí (TALES, p. 1-57). Però això és una impressió pròpia d'un lector meridional, que té poc present que la Romània no formava part del món de suggeriments, ni culturals ni fonètics, del nostre autor: algun cop es va apropar a l'espanyol, però, tot i que va aprendre francès a l'escola, es va mantenir sempre allunyat de França i de la cultura francesa. De gran va viatjar a Venècia i Assís i en va quedar fascinat, però Itàlia també queda fora dels orígens de la seva imaginació (CARPENTER, BIOGRAPHY, p. 45-46 i *passim*).

Els jocs de mans lingüístics de Tolkien no són gens intuïtius per als lectors de l'Europa sud-occidental, entre altres coses perquè qualsevol coincidència fonètica o semàntica amb les llengües neolatines és purament casual. Segur que Tolkien no tenia present que Estel en català vol dir *star*, estrella, que és una de les paraules més estimades del seu vocabulari mític. En sindarin estrella es diu «gil» i un dels seus herois predilectes, Eärendil, quan és assumit al cel com a astre, adopta el nom de Gil-Estel, l'Estrella de l'esperança. El propi Aragorn pren el nom Àguila de l'Estrella, Thorongil, on «thoron» vol dir àguila.¹⁴ Però l'equívoc més intrigant és el del nom bàsic del rei que torna. Aragorn en anglès és un mot esdrúixol. Que les erres es realitzin fonèticament com sons aproximants acaba de donar un to exòtic al mot: en una dicció normal no es reconeix el nom de la regió que té per capital Saragossa, tan present, en canvi, en la lectura silent. De tota manera, hi ha almenys una escena cinematogràfica de *Les dues torres*, el segon lliurament d'*El senyor dels anells* de Peter Jackson, en què l'actor John Rhys-Davies, que fa de Gimli, el nan, imponent una veu ferrenya i una mica gal·lesa, crida desesperat el nom de l'heroi que ha caigut per un precipici (Tolkien no té res a veure amb aquesta caiguda). Les orelles meridionals perceben l'accent a la darrera vocal, que es pronuncia com una llarga, i reconeixen la primera erra vibrant, pròxima a les nostres; la darrera no se sent. L'equívoc major està servit: el rei tan estimat és el rei d'Aragón/Aragó. I Rhys-Davies, Gimli, per què no crida també «desperta, ferres!»?

M'he assegurat curiosament que Tolkien no pogués fer cap de les seves trampes etimològiques amb el nom d'Aragorn, que, com hem vist, en sindarin vol dir Senyor de l'Arbre. Perquè, de trampes, en feia: la famosa illa de Númenor, on els valar conviden a viure alguns grups d'homes escollits durant la Segona edat, cau en la perversió moral perquè els reis i la majoria del seus súbdits no únicament reclamen obertament la immortalitat, sinó que gosen navegar fins a Aman per destronar

14. És inevitable no compartir la seducció de determinats compostos: en català Thorongil no té cap gràcia.

Manwë, el cap dels valar. La resposta és contundent: l'expedició no torna, l'illa s'enfonsa i la terra esdevé corbada perquè mai ningú pugui repetir el gest nefand. Doncs bé, en quenya l'enfonsament de Númenor es diu Akallabêth (SILMARILLION, p. 311), però l'equivalent en sindarin del terme és Atalantë (NOEL, p. 117); per moltes regles de fonètica-ficció tolkeniana que vulguem aplicar, és un terme que porta a dintre l'Atlàntida, el Timeu de Plató i la humanitat caiguda.¹⁵

El nom d'Aragorn no pot contenir cap connexió subterrània amb l'Aragó ibèric perquè la nostra península no forma part de l'horitzó geogràfic ni ètnic de la Terra Mitjana: al darrere de *Middle Earth* hi ha el *Midgard* dels escandinaus i, al darrere dels seus mites, tota la cultura germànica, clàssica, cèltica i finlandesa que calgui, però els Pirineus són el límit meridional absolut, per molt esperit visigòtic que haguem reivindicat en aquest sud profund, des dels temps de l'arquebisbe de Toledo del segle XIII, Roderic Ximénez de Rada, fins als de l'erudit del segle XX, Ramón Menéndez Pidal. El que he sabut trobar de més proper a nosaltres en l'univers cultural tolkenià és la pàtria del guerrer heroic Waltharius *manufortis*, Walter, que era d'Aquitània, i l'Aquitània limita amb Aragó. Walter és el protagonista d'un poema llatí escrit en hexàmetres entre els segles IX i X a partir de relats orals germànics (WALTHARIUS, DRONKE, p. 66-79). A Tolkien li havia d'agradar, perquè el 1860 es van descobrir dos petits fragments de la versió anglosaxona del poema, que presenten força diferències amb el text llatí (LERATE, p. 231-239; ANGLO-SAXON, p. 9-11); és més, el fragment que explica els orígens de l'espasa de l'heroi al *Walde-re* anglosaxó podria haver estat un dels estímuls clars dels «descobriments» del nostre autor a propòsit de Narsil, l'espasa rompuda d'Isildur, la que el príncep elf Elrond torna a forjar per a Aragorn a Rivendell, Andúril (SHIPPEY, p. 22).¹⁶

L'equívoc fonètic del nom del rei que torna a *El senyor dels anells* convida a constatar l'homogeneïtat dels productes historiogràfics i literaris medievals relacionats amb la monarquia, perquè l'Aragorn de Tolkien està tallat amb el mateix patró que els nostres Jaume I i Pere el Gran, que van ser dos notables forjadors de les respectives imatges de pares de la pàtria. El *Llibre dels fets del rei Jaume I* i la *Crònica de Desclot* parteixen de la premissa heretada que la persona del rei té una funció

15. A la tertúlia oxfordiana de l'Inklings, freqüentada per C.S. Lewis i Tolkien als anys trenta i quaranta, s'especulava sovint sobre aquest mite amb una certa angoixa; la fabulació, narrativa i lingüística, del nostre autor sobre Númenor, exhibeix traces dels seus orígens, vegeu CARPENTER, BIOGRAPHY, p. 227-228. Tolkien atribueix a Faramir aquests temors mítics a *El senyor dels anells* fent que tingui el malson de l'onada engolidora, un record ancestral dels numerians (LOTR, 3, p. 212). Els guionistes de Jackson atribueixen el somni a Éowyn de Rohan (vegeu nota 21), barrejant-hi algun dels mots que Tolkien posa en boca d'ella (*ibidem*), amb la qual cosa aconsegueixen que res no faci sentit. L'escena només és accessible en la versió ampliada en DVD d'*El retorn del rei*.

16. LERATE (p. 233) afirma que «Walter de España (o Aquitània), su prometida Hildegunda de Aragón y Hagen de Burgundia se encuentran con Atila, el rey de los hunos, en calidad de rehenes»; però el mot Aragó només pot ser un error. La iberització del *Waltharius* la va proposar Ramón Menéndez Pidal, estudiant les fonts del *romance* de Gaiferos (*Waltharius*, trad. L.A. de Cuenca: x, nota 3). Segons el *Waltharius* llatí, Walter és aquità, Hildegunda, burgúndia, i Hagen-Haganón, franc; el fragment anglosaxó no menciona els pobles en qüestió (SHIPPEY, p. 22). La *Cançó dels Nibelungs* esmenta dos cops un «Walter d'Espanya» i la *Saga de Thitherk* noruega el fa fill d'un rei d'Apúlia: no trobo cap pista més meridional en l'enorme tradició derivada del motiu èpic (DRONKE, p. 34 i 42).

sagrada d'intermediari entre Déu i el poble, que el fa únic, superior i excepcional.¹⁷ El rei encarna en tot moment les dues virtuts fonamentals de la fortalesa en la guerra i la saviesa en la vida civil. És un model que retrobem des de Carlemany fins a Lluís IX de França, a les fabulacions sobre el rei Artús. Jaume I i Pere el Gran, a més, cada un amb mitjans propis, ens fan arribar el perfil individual de la manera de viure la reialesa. Jaume I, que parla en primera persona al llibre de les seves gestes, es complau a mostrar experiències i intimitats que ens fan comprendre, per exemple, com assumeix la responsabilitat de l'herència reial en plena joventut, o com sent l'impuls de ser el primer de posar peu a Mallorca durant l'expedició del 1229 (capítols (8-33 i 56; JAUME I, p. 12-43 i 70-71). Desclot inclou en la seva *Crònica* la justificació política de l'actuació de Pere el Gran, d'acord amb una operació propagandística que passa per la transformació del monarca en un heroi cavalleresc per fer front a les difamacions que difonien els enemics del bàndol dels Anjou, pels volts del 1285. El relat del desafiament de Bordeus, amb Pere viatjant d'incògnit i donant-se a conèixer davant de notari, dels capítols 104 i 105 (DESCLOT, p. 152-174), és tan novel·lesc que l'anònim del *Curial e Güelfa*, al segle XV, va transformar l'agosarat monarca que fa de cavaller errant entremig de mil perills en un model de valentia, cortesia i majestat.

El rei d'Aragó del *Curial e Güelfa* té totes les aptituds i les virtuts d'un gran militar i també la capacitat de fer feliços els seus súbdits (si més no els cavallers) perquè els estima i els respecta. El seu aspecte físic manifesta la seva condició reial per la configuració del cos, l'alçada, el poder de la mirada, la brillantor dels ulls i la força del gest i la paraula. Si descobreix la seva identitat reial trencant l'incògnit, el seu nom enamora i fascina.

«Havia en aquest temps en Aragó un rei molt noble e molt valerós en extrem, apellat don Pedro, cavaller molt rebust, forts e valent, lo qual mentre visqué féu de son cos en batalles moltes coses dignes de recordable veneració, així contra sarraïns com altres gents.

[...] E per ço los cavallers de son realme, veent que lo rei honrava e amava molt tots los cavallers, senyaladament los bons, tots s'esforçaven a ésser bons, en tant que en son temps pocs cavallers havia en son regne que cascú no treballàs en fets d'armes fins a morir. (CURIAL, 1, p. 185)

[...] mirà lo rei, e viu-lo molt espès de tota la persona e de condecant estatura, terrible en l'esguard, los ulls tots ardents e que paria que allà on mirava metia terror; parlava poc, mes haguera mester més temperància en sos moviments, car era molt executiu e confiava tant en la força del cos e de la llealtat dels vassalls,

17. Lluís Cabré em fa present una nota de Brian Tate, en què es recorden les circumstàncies que el 1883 van dur a la versió anglesa del *Llibre del fets*, obra de Pascual Gayangos; Darwin Swift el 1894 va publicar a Oxford *The Life and Times of James I the Conqueror*. També existeix una versió anglesa de la *Crònica* de Muntaner, feta per Lady Goodenough, publicada a Londres el 1921. En canvi, la traducció de la de Desclot, es va publicar a Princeton, entre 1928 i 1934, i és de F.L. Critchlow.

que empenia coses terribles e de gran perill, en manera que no dubtava res. (CURIAL, 2, p. 112)

E com Curial veés la festa que aquells tots feien al rei, dix:

—Senyor, jo us suplic que vós me digats qui sóts. Lladoncs lo rei dix:

—Jo són lo rei d’Aragó, vostre amic.

—A, senyor! —dix Curial, qui es lleixà caure de genolls en terra e li besà les mans—. Certes, jo no pensava que tan noble cavaller e tan valerós hagués ací per mestre e per senyor.

Lo rei lo féu llevar e li mès los braços sobre les espatlles molt alegrament. E Festa, veent aquell ésser lo rei, dix:

—Senyor, si tots los reis de cristians eren tals cavallers com vós, e tenien tals vassalls, no hauria moro en lo món. (CURIAL, 2, p. 117)

Lo cavaller, seguint les paraules de Curial, dix:

—Senyor cavaller, jo us clam mercè que vós no em siats carestiós de dir-me vostre nom, per condició que jo sia vostre a vostre manament tant com a vós vindrà en plaer. Lo rei lladoncs dix:

—Jo són lo rei d’Aragó.

En aquest punt lo senyor de Vergues se mès de genolls en terra, e lo rei lo llevà e li mès los braços per les espatlles, e així mateix al senyor de Sant Jordi, qui semblantment se era mès a genolls». (CURIAL, 2, p. 156)

No hi ha dubte que la familiaritat amb el rei d’Aragó somiat per l’anònim del *Curial* ajuda a entendre el poder de seducció que Tolkien va atribuir a la figura immaculada del seu Aragorn-Elessar, de mans netes i esperit pur. D’entrada, comparteixen l’alçada, el poder de la mirada, la brillantor dels ulls i la força del gest i la paraula.

Destruir l’anell mestre i recuperar dos reialmes

Aragorn-Elessar és el resultat d’una acumulació de «descobriments» tolkenians, explicables a partir dels valors del cristianisme i d’una visió irènica i idealitzada de la reialesa i del lideratge, molt difosa entre els moralistes medievals, que té per emblema els versos de l’*Eneida* que cita Francesc Eiximenis al *Dotzè*, en el capítol sobre la misericòrdia del príncep (EIXIMENIS, 1, p. 307):

*Tu regere imperio populos, Romane, memento
(hae tibi erunt artes), pacisque imponere morem,
parcere subiectis et debellare superbos* (VI, vv. 851-853).¹⁸

18. «Tu, romà, recorda’t de governar els pobles amb el teu imperi, d’imposar les lleis per a la pau, de perdonar els vençuts, de debel·lar els superbiosos» (VIRGILI, 2, p. 174). És el discurs d’Anquises a Eneas als Camps Elisis, quan preveu el futur gloriós de Roma.

El regiment o govern, segons Eiximenis i les seves fonts escolàstiques, implica responsabilitat, donació i servei. L'ús de la violència i la constricció té la finalitat de fer possible la pau. Un cop debel·lats els qui s'hi oposen, el príncep esdevé el pare amorós dels seus súbdits. Aquest discurs sobre la idealització del poder pot convèncer i emocionar, particularment en un horitzó verge de crítica sociològica, anterior a la modernització, que és el d'*El senyor dels anells*. Per acostar-nos a l'ambient mític i heroic que fa de teló de fons a la ficció que ens ocupa, resulta suggeridora una lectura del *Beowulf*, el poema que Tolkien explicava regularment als seus deixebles, i al qual va dedicar un assaig memorable (MONSTERS, p. 5-71; BEO-WULF). Vegeu-ne la traducció rítmica espanyola de Luis Lerate.

Beowulf és un gran rei just dels gautes, un poble germànic de l'actual Suècia. La seva peripècia vital contrasta vivament amb les històries de crims i venjances de la tradició oral que els bards canten al Herot, la sala reial de la ficció (p. 1.063-1.158: la gesta de Finn; vegeu *Finn and Hengest*), i que retrobem insistentment a les sagues escandinaves (vegeu, com a mostra, la *Saga dels Volsungs*, la de Sigurd-Sigfried), a la *Cançó dels Nibelungs* i als altres fragments conservats de literatura anglosaxona (BORGES; LERATE; ANGLO-SAXON; ANTOLOGÍA NÓRDICA). El poema ens explica dos episodis de la vida de Beowulf. El primer, la victòria sobre el monstre Grendel, que devastava la sala del rei danès Hrotgar, li val la fama i el prestigi que fan possibles cinquanta anys de regnat pacífic entre els seus. El segon, que li arriba al terme de la seva existència, l'enfronta a un drac implacable que vigila un enorme tresor. Beowulf el venç amb l'ajuda del seu nebot Wiglaf, però hi deixa la pell. Les riqueses custodiades pel drac que hereten els gautes obren la porta de noves guerres: el poema es clou, però, amb el funeral de Beowulf, enterrat en un túmul a la vista del mar. Els enemics de Beowulf són monstres, les seves victòries no costen vides humanes i procuren pau, benestar i riquesa, almenys durant un cert espai de temps. L'anònim poeta del segle VIII somiava un cabdill de mans netes i esperit pur, disposat al sacrifici personal, consagrat al servei del poble. Hrotgar, l'ancià rei danès que Beowulf allibera de Grendel, pronuncia un solemne discurs de gràcies al Herot (p. 1.687-1.784), que és com un regiment de prínceps adreçat al jove guerrer que un dia serà rei. Els poderosos s'han de resguardar dels mals de la supèrbia, que porta a la rapacitat i a l'avarícia, vicis contraris als designis del Cel. Cal que Beowulf triï el bé i eviti l'orgull, perquè per a ell, ara tan poderós i jove, també vindrà un dia fatal en què la força l'abandonarà i l'engolirà la mort (LERATE, p. 127-133):

*Bebeorth þç ðone bealonið, Bçowulf lçofa,
secg besta, ond þç þç;t sçlre gecços,
çce rçdas; oferyda ne gym,
mære cempa! (vv. 1.758-1.761).¹⁹*

19. «¡Tú no yerres en esto, oh querido Beowulf./ excelente guerrero! ¡Elige lo bueno./ el eterno provecho! ¡Evita el orgullo./ oh famoso varón!» (LERATE, p. 130-131).

La gestació d'El senyor dels anells va ser llarga (1937-1954) i Tolkien va escriure'n la primera part abans de tenir una idea clara del conjunt. Quan «va trobar» Strider a l'hostal de Brie, per exemple, «it was a shock, and I had no more idea who he was than Frodo».²⁰ La construcció del personatge procedeix com un descobriment continuat dels trets que escauen a un hereu de la seva categoria social i moral. Per tenir totes les dades sobre el personatge, a més de llegir atentament la novel·la, cal anar als apèndixs d'«El retorn del rei» (LOTR, 3, p. 332-346), que contenen una cronologia precisa, una mena d'annals del final de la Tercera edat. És allí on aprenem que quan el coronen i es casa amb Arwen té 87 anys (ella, però, porta prop de tres mil anys a la terra). La saviesa i l'experiència acumulades en tot aquest temps han de ser compatibles amb un cos d'aparença juvenil, fort i àgil, capaç d' enamorar una donzella jove, com Éowyn de Rohan.²¹

Quan el veiem per primer cop, la seva aparença és més aviat tèrbola i sospitosa, perquè va vestit com un viatger acostumat a llargues intempèries, però la seva mirada brilla en la penombra (LOTR, 1, p. 155-156). Durant el viatge de Brie a Rivendell, Strider-Aragorn mostra les seves habilitats de bateador que coneix dreceres i camins, de guerrer, i de cantor i recontador d'històries. A Rivendell experimenta la primera transformació, quan el veiem fet un cortesà distingit, perfectament integrat en el món dels elfs: ajuda Bilbo a compondre el seu poema sobre Eärendil i conversa amb Arwen a la sala d'Elrond lluint una estrella al pit (LOTR, 1, p. 223-227 i 228). Quan la germandat de l'anell emprèn el viatge cap a Mordor, Aragorn ja és el líder natural, armat amb Andúril, l'espasa rompuda d'Isildur que els elfs han tornat a forjar (LOTR, 1, p. 266). El destí del rei va lligat a l'espasa com en la tradició èpica, però Tolkien no oblidava les seves tries morals; quan encara és un obscur bateador que s'ofereix com a guia als hobbits abandonats de la mà de Déu, Strider-Aragorn proclama la seva voluntat de servei a la causa de Frodo: «I am Aragorn son of Arathorn; and if by life or death I can save you, I will» (LOTR, 1, p. 170).²²

Ja s'ha al·ludit al regal-profecia de Galadriel a Lothlórien: la joia amb la maragda que precorre el nom d'Aragorn quan serà rei: Elessar-Elfstone. L'adveniment de la reialesa en el nostre personatge és gradual i va acompanyat de processos d'autoconsciència, de metamorfosis físiques i de prodigis variats. És especialment espectacular l'episodi del pas de l'engorjat dels Argonath, que en la pel·lícula de Peter

20. «va ser una sorpresa, i jo no tenia més idea de qui era que el mateix Frodo», segons una famosa carta de Tolkien a W.H. Auden, de 1955 (LETTERS, p. 216).

21. La neboda del rei de Rohan s'enamora d'Aragorn i, veient que ell no li correspon, busca la mort en combat. Això la porta a acomplir la gesta d'aniquilar el cap dels Nazgûl, els paorosos espectres al servei de Sauron, que una profecia deia que no podia morir de la mà de cap home, en el sentit de mascle. Ferida de mort en combat, Aragorn la guaireix miraculosament i acaba aparellant-se amb Faramir, el nou senescal de Gondor. Aquesta història d'amor i la d'Aragorn i Arwen, amagada als apèndixs (LOTR, 2, p. 302-309) són les úniques concessions sentimentals d'*El senyor dels anells*, on predomina la inapetència sexual. L'element femení és pràcticament absent i les relacions entre homes i dones s'orienten al matrimoni canònic, com en el cas de Sam Gamgee i Rosy Cotton, de la Comarca. Ho analitzo en una altra banda.

22. «Jo sóc Aragorn, fill d'Arathorn, i si amb la meua vida o la meua mort us puc salvar, ho faré.»

Jackson *La germandat de l'anell*, adquireix una grandesa paisatgística molt reeixida. En canvi, les imatges no poden transmetre el que ens diu la lletra del text a propòsit d'un Aragorn que deixa de ser Strider, el *ranger* vagabund, i és ja Elessar, el rei que pren legítima possessió del reialme perdut. Els viatgers del conte naveguen riu avall per les aigües del gran Anduin i s'acosten als límits septentrionals del que va ser el regne de Gondor. Els fundadors del regne van erigir unes estàtues a l'indret on el riu penetra en un passatge estret i fosc: són dos enormes reis coronats, que s'estan dempeus mirant cap al nord, amb el front arrufat i la mà esquerra alçada en senyal d'avís; a la mà dreta hi duen una destral. Els navegants de les tres fràgils embarcacions èlfiques enfilen les aigües turbulentes amb l'esglai al cor:

«Sheer rose the dreadful cliffs to unreguessed heights on either side. Far of was the dim sky. The black waters reared and echoed, and a wind screamed over them. Frodo crouching over his knees heard Sam in front muttering and groaning:

—What a place! What a horrible place! Just let me get out of this boat, and I'll never wet my toes in a puddle again, let alone a river!

—Fear not! —said a strange voice behind him. Frodo turned and saw Strider, and yet not Strider; for the weatherworn Ranger was not longer there. In the stern sat Aragorn son of Arathorn, proud and erect, guiding the boat with skilful strokes; his hood was cast back, and his dark hair was blowing in the wind, a light was in his eyes: a king returning from exile to his own land.

—Fear not! —he said. Long I have desired to look upon the likeness of Isildur and Anárion, my sires of old. Under their shadow Elessar, the Elfstone son of Arathorn of the house of Valandil Isildur's son, heir of Elendil, has nought to dread!

Then the light of his eyes faded, and he spoke to himself:

—Would that Galdalf were here! How my heart yearns Minas Anor and the walls of my own city! But whither now shall I go?» (LOTR, 1, p. 372).²³

23. «Els penya-segats espantosos es dreçaven ben pelats, a banda i banda, fins a alçàries inimaginables. El cel apagat quedava molt llunyà. Les aigües negres brogien i retronaven, i el vent xisclava al seu damunt. En Frodo, arrupit contra els genolls, sentí que en Sam, al davant, remugava i rondinava:

—Quina mena de lloc! Quina cosa tan horrible! Si arribo a sortir d'aquesta barca, a mi no em veureu tornar a ficar els peus en un toll, i no diguem un riu!

—No tingueu por! —va dir una veu estranya al darrere. En Frodo es girà i veié en Gambús [Strider], però que no era ben bé en Gambús, perquè el Muntaner [*ranger*, batedor] afeixugat per la vida a la intempèrie ja no era allí. Qui seia a popa era l'Àragorn, fill d'Arathorn, orgullós i erecte, governant l'embarcació amb hàbils cops de pala: s'havia tirat la caputxa enrere, la seva cabellera negra voleïava al vent, i als ulls hi tenia una llumeneta [*light*, llum]: un rei que tornava a la seva terra després de l'exili.

—No tingueu por! —va repetir—. Molt de temps he desitjat poder contemplar les imatges d'Ísildur i d'Anàrion, senyors que foren els meus avantpassats. Sota les seves ombres, Eléssar, la Pedra èlfica, fill d'Árathorn, de la Casa de Valandil, fill d'Isildur, hereu d'Eléndil, no hi ha de tèmer res!

Aleshores la llum dels seus ulls s'esvaní, i parlà per a si mateix:

—Tant de bo en Gandalf fos aquí! El meu cor enyora tant Minas Àrnor i les muralles de la meua ciutat! Però cap a on hauré de dirigir-me ara?» (trad. catalana de F. Parcerisas, vol. 1, p. 541).

El fragment vessa de continguts simbòlics, amb el futur rei conduint el poble atemorit pel riu de la història a l'empara de la legitimitat dinàstica, materialitzada en els colossos de pedra; segur d'ell mateix, protector i bell en el perill. Els ulls li resplendeixen, la veu i el gest imposen. Immediatament després de l'autoafirmació com l'hereu que torna, Aragorn reclama, però, l'ombra protectora de Gandalf, el mag benigne que guia els seus passos i els de Frodo, i que en aquell moment creu mort. Gandalf tornarà del seu combat a l'abisme amb la flama i l'espant, amb les forces renovades i un grau més alt de poder en el seu orde: serà el cavaller blanc que farà costat a Aragorn fins al darrer moment de la novel·la. Gandalf pren les principals decisions estratègiques, sempre encertades, que Aragorn executa amb èxit per la gràcia del destí.

Elessar és un rei de conte de fades perquè té un protector màgic i perquè en el seu univers de ficció hi ha prodigis que proven la seva condició reial, com ara la seva capacitat de dominar amb l'esforç de la voluntat les pedres de visió –els palantiri, que corrompen el mag Saruman i el senescal de Gondor, Denethor– o la seva aptitud guaridora de ferides mortals causades per les armes fadades de Mordor. La primera demostració de reialesa s'esdevé en el secret del Homburg de la Marca de Rohan i el mateix Aragorn revela el fet a Legolas i Gimli, després que s'hagi observat un alarmant canvi físic en la seva persona, com si en una nit li haguessin caigut grapats d'anys al damunt (LOTR 3, p. 44). Els palantiri o pedres de visió són una herència de Númenor, que permet la comunicació a distància i que, com a les llegendes medievals sobre Roma i el Preste Joan, servien per defensar les fronteres de regnes de gran extensió. Quan Aragorn descobreix la seva identitat a la pedra d'Orthanc, sap que Sauron, l'ull del mal, posseeix un dels punts de visió de la xarxa. Assumeix, doncs, la responsabilitat reial i desafia l'enemic amb una sola mirada. Això fa d'ell una altra persona. Quan els interlocutors es meravellen de tanta fortalesa, diu secament amb un esclat als ulls: «You forget to whom you speak» (LOTR, 3, p. 64).²⁴ És amb la força que li atorga la superació d'aquesta prova que Aragorn adquireix el valor de capitanejar l'host d'espectres que l'ajudaran a desbaratar els pirates d'Umbar que remuntaven el riu Anduin per prendre Minas Tirith (LOTR, 3, p. 51-55).²⁵

La prova final de reialesa passa pel poder guaridor de les mans d'Aragorn-Elessar, d'acord amb la més rànica de les tradicions monàrquiques europees, la dels reis taumaturgs, estudiada en un llibre famós de 1924 (BLOCH).²⁶ «The hands of a king

24. «No sabeu amb qui esteu parlant». Els guionistes de Jackson emboliquen la troca de mala manera barrejant Arwen, la promesa d'Aragorn, amb aquest episodi d'afirmació monàrquica. L'escena només és accessible en la versió ampliada en DVD d'*El retorn del rei*.

25. Cal notar que els espectres en qüestió vencen aterrint: no hi ha carnatge.

26. El darrer rei de França que va imposar les mans als escrofulosos va ser Carles X, el 1835. Els reis anglesos havien deixat de fer-ho al segle XVIII. Les primeres documentacions de la imposició de mans remunten a l'any mil per França i a darreries del segle XI per Anglaterra (vegeu el pròleg de Le Goff a BLOCH).

are the hands of a healer, and so shall the rightfull king be known», va dient Ioreth, una dona gran molt xerraire de la capital de Gondor, i comenta que, si en tinguessin un a mà, els ferits de les armes enverinades dels Nazgûl no moririen (LOTR, 3, p. 122).²⁷ És una revelació providencial, perquè Gandalf ho caça al vol i fa que Aragorn entri en secret a Minas Tirith i faci venir del món de les ombres Faramir, Éowyn i el hobbit Meriadoc (LOTR, 3, p. 130). Ja ningú no dubta que el rei hagi tornat. La pel·lícula de Jackson evita aquesta prova definitiva de la reialesa d'Elessar i dilueix amb bastant poca traça la seva funció guaridora.²⁸

Tolkien sap molt bé que Elessar és un rei de conte de fades; ho diu i fa que el seu personatge en tingui consciència. El primer cop que reclama submissió i ajuda a un home és quan es troba amb Éomer, el nebot del rei de Rohan. Aragorn ha penetrat, amb Legolas i Gimli, com un intrús dintre dels límits de la Marca empaitant desesperadament els orcs que han fet presoners dos hobbits de la germandat de l'anell. Éomer es malfia de l'estranya aliança d'un home, un nan i un elf, i Aragorn, que té pressa i necessita el seu suport, treu Andúril de la beina i es presenta proclamant el seu nom i els dels seus avantpassats. L'esclat irresistible de la reialesa legítima fa abaixar els ulls del jove guerrer Éomer, que murmura: «Dreams and legends spring to life out of the grass» (LOTR, 2, p. 30).²⁹ Éothain, un camarada d'Éomer, que es resisteix a admetre el fabulós adveniment del rei, li pregunta amb sornegueria si es troben al món de les llegendes o al de la terra verda sota la llum del sol i Aragorn li contesta molt seriosament que: «A man may do both».³⁰

La meva conclusió és que aquesta duplicitat emmascara la figura d'Aragorn-Elessar; que sigui un rei de veres sota la llum del sol, com diu Éothain, amb una terrible espasa flamejant a la mà, i també l'il·luminat deixeble de Gandalf, que, renunciant al poder de l'anell mestre, amb les mans netes i l'esperit pur, dóna nova vida al seu poble.³¹ I no ho dic perquè no m'avingui als somnis irènics de Tolkien que, com hem vist, tenen tanta il·lustre literatura al darrere. Ho dic perquè no sé com es pot donar cos a un personatge que és una construcció mental elaborada des de la més ultrada idealització del cantó bo del poder. La primera dificultat està en l'edat –allò dels 87 anys–, i aquí és on la tria visual de la trilogia de Peter Jackson

27. «Les mans d'un rei són mans guaridores; això revela la identitat de l'autèntic rei.»

28. El guió de Jackson limita la capacitat guaridora del futur rei al breu episodi de *La germandat de l'anell*, en què Strider-Aragorn alleuja el dolor de la ferida que els Nazgûl han infligit a Frodo amb la mediació de l'herba del rei, dita també «athelas», que és tan perfumada que es pot collir fins i tot de nit (LOTR, 1, p. 194-195). La virtut de l'herba assecada encara dura passats alguns mesos quan Aragorn torna a curar una ferida de Frodo, aquest cop només superficial (LOTR, 1, p. 39). La trilogia fílmica no sap com manejar la idealització monàrquica de Tolkien. S'atribueixen a Aragorn, en efecte, les iniciatives que surten de Gandalf, al mateix temps que apareix dubitatiu i melangios: exactament al revés del que diu el text.

29. «Els somnis i les llegendes es fan vius sortint de l'herba.»

30. «Hom pot fer totes dues coses. Perquè les llegendes dels nostres dies no les fem nosaltres sinó els que vindran. La terra verda, dius? Això sí que és un poderós motiu de llegenda, encara que la trepitgis sota la llum del sol.»

31. També ho nota el Guardià de les Cases de cura: «and it is a thing passing strange to me that the healing hand should also wield the sword» (LOTR, 3, p. 208); «I per a mi és una cosa realment estranya que la mà que guareix sigui també la que empenya l'espasa.»

prova, definitivament, que Aragorn-Elessar és un rei que torna completament impossible d'imaginar amb convicció a l'alba del segle XXI en el nostre món occidental. Viggo Mortesen és un xicot ben plantat i prou professional, perfectament escaient per representar el primer paper en qualsevol història d'aventures amb èxit de taquilla: només s'han de llegir els comentaris entusiastes que durant tres anys han escrit al fòrum en línia de la pel·lícula joves espectadores de tots els continents. Convinguem, però, d'entrada, que li fallen la veu –sempre xiuxiueja, no és creïble arengant una host– i l'accent: si parla en anglès hi ha d'haver alguna mena de dicció aristocràtica afectada en un personatge de les dimensions d'Aragorn, com la que imposta Robert Stephens quan li dona vida a la versió radiofònica de la BBC, o com Hugo Weaving, el príncep elf Elrond, de les pel·lícules de Peter Jackson.

Però per encarnar la majestat i la glòria d'un rei vist des d'una òptica salvífica deu caldre alguna cosa més. D'entrada l'alçada, el poder de la mirada, la brillantor dels ulls i la força del gest i la paraula de Pere el Gran vist per l'anònim del *Curial*. Però Aragorn-Elessar és també un campió moral immaculat, tot i les seves entrades en combat –que Tolkien endolceix: com en el cas de Beowulf, els seus enemics no són homes, són orcs monstruosos (vegeu la nota 25). En qui ens podem emmirallar avui dia per trobar un cabdill d'aquesta magnitud, que ofereixi una imatge visual recognoscible? Quin cos, quina cara, quin gest, quina veu, quins ulls li donarem? D'on traurem la fe que no tenim per creure en un cabdill com Aragorn-Elessar? El meu repertori d'imatges és limitat, però per més que m'hi esforci no sé trobar suggeriments posteriors a la segona Guerra Mundial. De fet, qui em ve a la ment quan penso en el rei que torna de Tolkien és Nicolai Txercàsov en el paper d'Alexander Nievski, al film del mateix nom de Serguei Eisenstein, de 1938. Tolkien no hi té res a veure i no hauria simpatitzat gens ni mica amb l'esperit èpic bolxevic, però Nicolai Txercàsov segur que encerta una gestualitat expressionista força escaient per encarnar el rei d'una novel·la heroica que es va començar a gestar el mateix any que filmaven la pel·lícula. Llàstima que Alexander Nievski sigui un príncep salvífic, estimat pel poble, justicier, alt, valent, ben plantat, majestuós en la veu i en la mirada, que, tanmateix, esbocina enemics amb cara i cos d'home i autoritza un merescudíssim linxament de traïdors russos i d'invasors prussians!

Un darrer corol·lari a propòsit de l'adhesió de Tolkien, en la vida real, a la fabulació política de la seva trilogia heroica. Cal llegir les cartes, on es registren les reaccions de l'escriptor davant dels successius esdeveniments de la segona Guerra Mundial, concretament l'impacte de les bombes nuclears sobre el Japó. La carta al fill Christopher, del 9 d'agost de 1945, conclou: «Well we're in God's hands. But He does not look kindly on Babel-builders» (LETTERS, p. 116).³² La primera explosió nuclear britànica va ser el 3 d'octubre del 1952 i, en ocasió d'aquesta feta,

32. «D'acord, som a les mans de Déu. Però Ell no es mira de bon ull els constructors de torres de Babel.»

Tolkien, en una carta a l'editor Rayner Unwin del 24 del mateix mes, va recórrer al símil del seu anell de poder per reconèixer amargament que la vida moderna ha acabat posant de la banda de Mordor els bons de tota la vida: «Such is modern life. Mordor is our midst. And I regret to note that the billowing cloud recently pictured did not mark the fall of Barad-dûr, but was produced by his allies –or at least by persons who have decided to use the Ring for their own (of course most excellent) purposes» (LETTERS, p. 165).³³

Bibliografia de referència

ANGLO-SAXON: K. CROSSLEY-HOLLAND, ed., *The Anglo-Saxon World. An Anthology. Including the complete Beowulf*. Trad. anglesa, Oxford University Press, 1999 (reed.).

ANTOLOGÍA NÓRDICA: M.P. FERNÁNDEZ ÁLVAREZ; T. MANRIQUE ANTÓN, *Antología de la literatura nórdica antigua*, edición bilingüe, Ediciones de la Universidad de Salamanca, 2002.

BEOWULF: J.R.R.TOLKIEN, *Beowulf and the Critics*, ed. Michael D.C. Drout, Temple (Arizona), Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies.

BLOCH: M. BLOCH, *Les rois thaumaturges*, prefaci de Jacques Le Goff, París: Gallimard, 1983.

BORGES: J.L. BORGES; M.E. VÁZQUEZ, *Literaturas germánicas medievales*, Madrid: Alianza Editorial, 1999 (reed.).

CARPENTER: H. CARPENTER, *The Inklings: C.S. Lewis, J.R.R. Tolkien, Charles Williams and their Friends*, Londres: Harper Collins, 1997.

CARPENTER, BIOGRAPHY: H. CARPENTER, *J.R.R. Tolkien. A Biography*, Londres: Harper Collins, 2002. Trad. espanyola: *J.R.R. Tolkien. Una biografia*, Barcelona: Minotauro, 1990.

CORTI: C. CORTI, «J.R.R. Tolkien, ovvero il Medioevo anagogico», *Lo spazio letterario del Medioevo (2. Il Medioevo volgare). IV: l'attualizzazione del testo*, Roma: Salerno Editrice, p. 263-272.

CRÒNIQUES ANGLOSAXONES: *The Anglo-Saxon Chronicle*, traducció anglesa, Michael Swanton, ed., Londres: Phoenix Press, 2000.

CURIAL: *Curial e Güelfa*, 3 vols., ed. Ramon Aramon, Barcelona: Editorial Barcino, Els Nostres Clàssics, 1930-1931.

DAY: D. DAY, *Tolkien's Ring*, Londres: Pavilion Books, 2001. Trad. espanyola: *El anillo de Tolkien*, d'Elías Sarhan, Barcelona: Minotauro, 1999.

33. «Així és la vida moderna. Mordor és el nostre medi. I em sap greu de notar que el núvol expansiu que s'ha fotografiat no fa gaire no assenyala la caiguda de Barad-dûr [la torre de l'Enemic], sinó que ha estat produït pels seus aliats –o almenys per persones que han decidit usar l'Anell per als seus propòsits particulars (naturalment tots excel·lents).»

DESCLOT: B. DESCLOT, *Crònica*, 5 vols, ed. Miquel Coll Alentorn, Editorial Barcino, Els Nostres Clàssics, 1949-1951.

DRONKE: U. i P. DRONKE, *Barbara et antiquissima carmina*, Barcelona: UAB, 1977.

EIXIMENIS: F. EIXIMENIS, *Dotzè del Crestià, II, 1,2*, 2 vols., ed. Curt Wittlin et al., Girona: Diputació de Girona, 1985-1986.

FINN AND HENGEST: J.R.R. TOLKIEN, *Finn and Hengest. The Fragment and the Episode*, ed. Alan Bliss, Londres: Harper Collins, 1990.

FOSTER: R. FOSTER, *The Complete Guide to Middle Earth*, Londres: Harper Collins, 1978. Trad. espanyola: *Guía completa a la Tierra Media*, d'Elías Sarhan, Estela Gutiérrez i Ana Quijada, Barcelona: Minotauro, 2003.

HOBBIT: J.R.R. TOLKIEN, *The Hobbit or There and Back Again*, Londres: Harper Collins, 1999. Trad. catalana: *El hobbit*, de Francesc Parcerisas, Barcelona: La Magrana, 2001. Trad. espanyola: *El hobbit*, de Manuel Figueroa, Barcelona: Minotauro, 2002.

HOME: J.R.R. TOLKIEN, *The History of Middle Earth*, ed. Christopher Tolkien, 13 vols., Londres: Harper Collins, 1983-1996. Trad. espanyola vol. III: *Las baladas de Beleriand*, de Ramón Ibero, Barcelona: Minotauro, 1997.

JAUME I: *Llibre dels fets de Jaume I*, 2 vols., ed. Jordi Bruguera, Editorial Barcino, Els Nostres Clàssics, 1991.

KALEVALA: *The Kalevala*, d'Elias Lönnrot, trad. anglesa de Keith Bosley, Oxford University Press, 1989. Trad. catalana: *El Kalevala*, de Ramon Garriga-Marquès i Pirkko-Merja Lounavaara, Barcelona: Columna, 1997. Trad. espanyola: *El Kalevala*, de Joaquín Fernández i Úrsula Ojanen, Madrid: Alianza Editorial, 1992.

LERATE: L. LERATE, ed., *Beowulf y otros poemas épicos antiguo germánicos*, Barcelona: Seix Barral, 1974.

LETTERS: *The Letters of J.R.R. Tolkien*, ed. Humphrey Carpenter i Christopher Tolkien, Londres: Harper Collins, 1995. Trad. espanyola: *Cartas de J.R.R. Tolkien*, de Rubén Masera, Barcelona: Minotauro, 1993.

LOTR: J.R.R. TOLKIEN, *The Lord of the Rings*, 3 vol., Londres: Unwin Paperbacks, 1974 [1978°]. Trad. catalana: *El senyor dels anells*, de Francesc Parcerisas, Barcelona: Vicens Vives, 2002. Trad. espanyola: *El señor de los anillos*, de Luis Doménech i Matilde Horne, Barcelona: Círculo de Lectores, 2002.

MONSTERS: J.R.R. TOLKIEN, *The Monsters and the Critics and Other Essays*, ed. Christopher Tolkien, Londres: Harper Collins, 1990.

NIBELUNGENLIED: *The Nibelungenlied*, trad. A.T. Hatto, Londres: Penguin Books, 1969. Trad. espanyola: *El cantar de los Nibelungos*, d'Emilio Lorenzo Criado, Madrid: Cátedra, 1994.

NOEL: R.S. NOEL, *The Languages of Tolkien's Middle Earth*, Boston: Houghton Mifflin Company, 1974.

POETIC EDDA: *The Poetic Edda*, trad. anglesa de Carolyne Larrington, Oxford University Press 1996. Trad. espanyola: *Textos mitològics de la Eddas*, ed. Enrique Bernárdez, Madrid: Editora Nacional, 1982.

SILMARILLION: J.R.R. TOLKIEN, *The Silmarillion*, ed. Christopher Tolkien, Londres: Unwin Paperbacks, 1979². Trad. catalana: *El Silmaril·lion*, de Dolors Udina, Barcelona: Empúries, 2001. Trad. espanyola: *El Silmarilion*, de Rubén Masera i Luis Doménech, Barcelona: Minotauro, 1993.

SHIPPEY: T. SHIPPEY, *The Roads to Middle-Earth. How J.R.R. Tolkien Created a New Mithology*, Boston-Nova York: Houghton Mifflin, 2003. Trad. espanyola: *El camino a la Tierra Media*, d'Eduardo Segura, Barcelona: Minotauro, 1999.

SIR GAWAIN: *Sir Gawain and the Green Knight, Pearl, Sir Orfeo*, trad. anglesa de J.R.R. Tolkien, ed. Christopher Tolkien, Londres: Harper Collins, 1995.

TALES: *Tales from the Perilous Realm*, Londres: Harper Collins, 1997, p. 1-57 «Farmer Gilles of Ham». Trad. catalana: *Gil, el pagès de Ham*, de Carles Llorach, Barcelona: Proa, 1995. Trad. espanyola: *Egidio, el granjero de Ham*, de Julio César Santoyo i José M. Santamaría, Barcelona: Minotauro, 2001.

UT: J.R.R. TOLKIEN, *Unfinished Tales of Númenor and Middel Earth*, ed. Christopher Tolkien, Londres: Harper Collins, 1998. Trad. catalana: *Contes inacabats de Númenor i la Terra Mitjana*, de Dolors Udina, Barcelona: Edhasa, 1994. Trad. espanyola: *Cuentos inconclusos de Númenor y la Tierra Media*, Barcelona: Minotauro, 1997.

VIRGILI: PUBLI VIRGILI MARÓ, *Eneida*, 3 vols, ed. i trad. catalana de Miquel Dolç, Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1973-1975.

VOLSUNGS: *The Saga of the Volsungs. The Norse Epic of Sigurd the Dragon Slayer*, trad. Jesse L. Byoch, Londres: Penguin Books, 1999. Trad. espanyola: *La saga de los Volsungos*, de Javier E. Díaz Vera, Madrid: Gredos, 1998.

WALTHARIUS: *Waltharius*, ed. i trad. espanyola de Rubén Florio, Madrid-Bellaterra: CSIC-Servei de Publicacions UAB, 2002. Trad. espanyola: *Valtario*, de Luis Alberto de Cuenca, Madrid: Siruela, 1987.

Audiovisuals

J.R.R. Tolkien, *The Lord of The Rings*, adaptació de Brian Sibley, Londres: BBC Radio Collection, edició del 2001. Tres caps de quatre cassettes.

The Lord of The Rings: 1. The Fellowship of the Ring; 2. The Two Towers, 3. The Return of the King, versió ampliada amb apèndixs, dirigida per Peter Jackson, New Line Cinema, 2002-2004. Tres caps de quatre DVD.

Serguei M. Eisenstein, *Alexandre Nievski*, 1938. «Les films de ma vie», Edition Ciné Vidéo Film. Video VHS.